

Славиша Недељковић

Филозофски факултет

Универзитет у Нишу

slavisa.nedeljkovic@filfac.ni.ac.rs

ФАНАРИОТИ И СРПСКИ НАРОД НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ У ПОСЛЕДЊИМ ДЕЦЕНИЈАМА ОСМАНСКЕ УПРАВЕ*

Апстракт: Први страни утицај чије се деловање јаче осетило на простору Косова и Метохије, био је грчки утицај. Он се на овом простору јавио одмах после „прве сеобе Срба“ када је на место Арсенија III Црнојевића, за патријарха Пећке патријаршије био постављен Грк Калиник. Циљ Цариградске патријаршије, био је да све хришћане православне вероисповести који су живели у Османском царству стави под своју управу, и на тај начин спроведе политику хеленизације словенских народа на Балканском полуострву.

Кључне речи: Косово, Метохија, Османско царство, пропаганда, Срби, Србија, фанариоти, црква, школе.

***

Повољан геостратешки положај учинио је од Старе Србије једну од најбитнијих провинција Османског царства у 19. веку.¹ Кључна за одржање турског господства у Европи, ова територија се претворила у позорницу на којој су се укрштали политички интереси различитих држава и народа. Опстанак српског народа на овом простору, није био угрожен само зулумима и притисцима Турака и Арбанаса, већ и деловањем страних пропаганди које су ради остваривања својих политичких циљева активно радиле на однарођивању српског народа на овом простору. За време вишевековног робовања под Турцима, српске цркве и манастири постали су једини чувари хришћанског закона и српског имена. Главни центри око којих се окуљао народ налазили су се око српских светиња и ни мало није случајно то, да су у бројним националним покретима од 16. до 19. века духовна лица бирали за народне вође. За време дугог ропства под Турцима српска национална свест и православна вера били су оличени у Пећкој патријаршији која је за српски народ у Османском царству још увек била оличење некадашње славе и моћи српског царства.²

Први страни утицај чије се деловање јаче осетило на простору Косова и Метохије, био је грчки утицај. Он се на овом простору јавио одмах после „прве сеобе Срба“ када је на место Арсенија III Црнојевића, за патријарха Пећке патријаршије био

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије Историја, данас, изазови и искушења, (бр.451-03-137/2025-03/200165), који се реализује на Департману за историју Филозофског факултета, Универзитета у Нишу.

¹ Термин Османско царство, турска царевина, Турска, употребљавали смо као синоним за једну исту државу.

² Слијепчевић 1939, 35-50.

постављен Грк Калиник.³ Циљ Цариградске патријаршије, био је да све хришћане православне вероисповести који су живели у Османском царству стави под своју управу, и на тај начин спроведе политику хеленизације словенских народа на Балканском полуострву. Укидање Пећке патријаршије (1766) представљало је тежак ударац српској православној цркви и целокупном српском народу. Српски народ је на тај начин, поред национално-политичког ропства, подпао и под духовно-црквено ропство. У ферману о укидању Пећке патријаршије између осталог, писало је да се укида и само име Пећке патријаршије, и да се више неће никада успоставити укинута српска црква.⁴ Укидањем Пећке патријаршије и Охридске архиепископије (1767) сви православни Словени, потпали су под Цариградску патријаршију која је одмах у свим епископијама поставила Грке за епископе. О грчким рашко-призренским митрополитима, мало шта је лепо остало забележено. Грчки митрополити настојали су да српске свештенике држе у незнању и потчињености како би лакше манипулисали са њима и са народом.⁵

Од укидања Пећке патријаршије, па до преласка рашко-призренске митрополије у руке Срба (1896), у Призрену је било десет митрополита од којих су само двојица били Срби, док су сви остали били Грци.⁶ Током 18. и у првим деценијама 19. века стање цркве у српским земљама под Турцима зависило је од више фактора, од којих је несумњиво најбитнији био геополитички. Административна подела румелијских вилајета (ејалата) одредила је да простор Старе Србије буде подељен између Призренског и Крушевачког санцака Румелијског ејалата и Сарајевског санцака Босанаског ејалата. Средином 1790. године, Рашка област ушла је у састав новоформираног Новопазарског санцака, који је као територијална јединица Османског царства постојао свега 17 година, односно до 1817. године. Све до 1766. године простор Старе Србије чинио је централни део Пећке патријаршије у којој се налазило и њено административно средиште. Након укидања Пећке патријаршије и припајања њених епархија Цариградској патријаршији дошло је до извесних промена у епархијској структури.⁷

За разлику од Београдског пашалука у коме су преко 90% становништва чинили православни Срби, област Призренског санцака је поред српског живља била насељена и арбанашким становништвом муслиманске вероисповести. За српску хришћанску рају, исламизовани Арбанаси представљали су најгоре зулумћаре и најоданије савезнике турских власти.⁸ Ударне јединице у сузбијању националних покрета и устанака кроз читав 19. век, биле су састављене скоро искључиво од Арбанаса муслимана. Награду за верност у служби представљало је несметано вршење злочина над незаштићеним српским становништвом. За зулуме извршене над Србима, Арбанаси или нису одговарали уопште, или су одговарали само симболично.⁹ Предвођени племенским главарима, непросвећени арбанашки народ, се без формиране националне свести, према православним хришћанима постављао као повлашћени муслимански господар према обесправљеној раји. Исламизовани Арбанаси су били најупорнији бранитељи старог поретка и османлијског легитимитета на Балканском полуострву. И касније у последњим годинама турске владавине када је постало јасно да се Османско царство неће одржати арбанашки прваци у служби Цариграда, нису желели да Арбанаси добију независност, већ

---

³ Јовановић 1941, 89.

⁴ Недељковић 2012, 151.

⁵ Батаковић 1988, 9.; Новаков 2011, 14-17.

⁶ Костић, 1928, 58.

⁷ Радосављевић 213, 10-14.

⁸ Живојиновић 1985, 83-85.

⁹ Недељковић 2017, 7-24.

аутономију у саставу турског царства.¹⁰ Повремени сукоби појединих арбанашких паша са централном влашћу, представљали су само „свађу у породици“ која се брзо заборављала и никада није доводила у питање однос Арбанаса према Порти и султану. Водећа снага међу Арбанасима, били су њихови феудалци муслимани. Повезани са Портом, која је обезбеђивала њихов повлашћени друштвени положај као и простор за демографску експанзију они су постали главни чувари Османлијског царства од словенске бујице. Осиноост Арбанаса као и корумпираност и неспособност османских власти да заведу ред у средишним областима Старе Србије, довело је српски народ у овим областима у веома тежак положај.¹¹

Грчки митрополити, активно су ширили идеје грчке пропаганде, док је Васељенска патријаршија била моћно оружје грчког национализма. Радећи на хеленизацији српског народа, грчке владике су покушавале да у цркву уведу грчки језик. Тако је рашко-призренски митрополит Софроније покушао да у српску цркву у Призрену uvede богослужење на грчком језику, али је одустао јер је наишао на јак отпор тамошње српске црквено-школске општине. Иако су сви православни хришћани који су се налазили под Цариградском патријаршијом требало да имају иста права, разлика између Грка, Бугара и Срба осећала се у великој мери.¹² Отворено антисрпски и анти-словенски опредељени, они су спречавали обнову старих и подизање нових цркава, стално покушавајући хеленизацију становништва, наметањем прославе имендана уместо крсне славе, традиционалног обичаја код српског народа. Поједини од њих, продавали су за новац свештеничка места и оптерећивали су српски народ великим црквеним порезом. За поједине грчке митрополите остало је записано, да је њихов однос према српском становништву био гори од Турака. Тако је за митрополита Игњатија остало забележено да је због његовог насиља више српских породица прешло у ислам, као и да је неколико знаменитијих Срба из Метохије намерно оцрнио код турских власти, после чега су они били ухапшени и послати у прогонство.¹³ Грчки митрополити су Рашко-призренску епархију сматрали за имање дато под закуп из којег је требало да извуку што већу материјалну корист. У својој намери они нису имали никаквих скрупула и често су наплаћивање мирије и осталих црквених дажбина вршили уз помоћ аскера и заптија.¹⁴

По османским просветним законима, хришћани у Османском царству могли су да се школују у тзв. привилегисаним школама и приватним школама. Разлика у положају ових школа које су оне имале према турским властима, била је велика. Док су привилегисане школе могле изгубити право на рад тек онда када би се утврдила каква неправилност у њиховом раду, противуречност према законским одредбама или супротност наставног програма са лојалношћу царству и султану, догле су приватне школе биле у много горем положају. Иако су по турским законима школе требале да имају аутономију и да буду у директној зависности од Патријаршије и Митрополије које су биле обавезне да оверавају наставне планове и учитељске дипломе, у стварности није било тако. Приватне школе (које су махом биле српске), могле да почну са радом тек онда када

¹⁰ Васиљевић 1909, 31-32.

¹¹ Недељковић 2019, 125-134.

¹² Архив Србије (даље АС), Посланство у Цариграду, несређена грађа, кутија 6, ф Ш, р 51, /1892, ПП No 38, Сава Грујић-српским конзулатима у Битољу, Скопљу, Приштини и Солуну, Цариград 28. јануар/9. фебруар 1892, Исто, ПП No 139, Сава Грујић-Николи Пашићу, Цариград 22. март/3. април 1892. (Сви датуми у главном тексту написани су по новом а у напоменама по старом и новом календару. С.Н.)

¹³ Костић (1928), 48-49.

¹⁴ Архив Србије (даље: АС), Митрополија Београдска, 1857, No 8, српска православна црквено-школска општина у Призрену-београдском митрополиту Петру, Призрен 14/26. децембар 1856.

би добиле адекватну дозволу од турских власти и када би турски просветни надзорници оверили учитељске дипломе. Турске вилајетске власти су често, када су у питању били Срби, заобилазиле законе, а не ретко су по препоруци из Цариграда, отворено радиле против српских а у корист турских или чак грчких интереса.¹⁵ Грчки рашко-призренски митрополити нису поклањали никакву пажњу тамошњим српским школама, нити су се код турских власти служили привилегијама које су имали у школству. Они нису са одобравањем гледали на књиге и уџбенике, које су се из Србије слале српским школама и црквама на Косову и Метохији, те су често представљали озбиљну кочницу српском културно-просветном и националном раду у Османском царству.¹⁶

Фаворизовање грчке просвете вршено је на очигледну штету српског школства, тако да су многе српске школе у Македонији и рубним деловима Старе Србије наилазиле на велике проблеме у свом раду. Питање просвете је код хришћана у Турској било од изузетне важности. Право на оснивање и рад школа, турске власти су признавале искључиво верским заједницама, тако да су школе биле веома повезане са црквом. Црква и школа представљале су две најбитније институције хришћана у Турској. Оне су практично биле нераздвојиве, јер су школе могле да опстану само као део црквене институције. Чињеница да ни једна балканска држава није могла отворена политички да делује у Турској, само подвлачи значај који је културно-просветно деловање имало за ширење њихове пропагандне активности у Османском царству. Образовање хришћана у Турској, представљао је веома битан предуслов за њихово политичко ангажовање. Зато је културно-просветна делатност била саставни део свих пропагандно-политичких планова ствараних најпре у Србији, Грчкој а касније и Бугарској, почевши од четрдесетих година 19. века, па све до балканских ратова.¹⁷

До укидања Пећке патријаршије и Охридске архиепископије, српске школе у Старој Србији и Македонији углавном су биле заштићене. Каснијим доласком под ингеренцију Цариградске патријаршије, ситуација се из корена променила. Бригу о просвети, грчки митрополити су у потпуности препустили сиромашним црквено-школским општинама и народу. Међутим, када је било речи о отварању и раду грчких школа у српским срединама у Старој Србији и Македонији, ситуација је била потпуно другачија. Како је у то време, на подручју Косова и Метохије, грчко становништво било веома слабо бројно заступљено, Патријаршија је разлог за отварање грчких школа нашла у досељеним Цинцарима. Они су у ове области дошли из јањинског краја и поред матерњег језика, говорили су српски и грчки језик.¹⁸ Почетком четрдесетих година 19. века, у време рашко-призренског митрополита Игњатија у Призрену је била отворена цинцарско-грчка школа. Како је у то време, српска школа у Призрену престала са својим радом, митрополит Игњатије је вршио снажан притисак на призренске Србе не би ли и они почели да шаљу своју децу у ову школу. Наставу у овој школи држали су Сотир Филип и Лазар Наум, обојица родом из јањинског краја.¹⁹

Ова школа је радила неколико година, да би свој рад обновила 1869. године, у време када је српска општина у Призрену дошла у сукоб са тамошњим Цинцарима (или како су их још називали Гогама), око цркве св. Спаса у Призрену. После изјашњавања

¹⁵ АС, Министарство иностраних дела, Просветно-политичко одељење (даље: МИД, ПП), 1892, ред 645, ПП No 9, Тодор Станковић- Михаилу Кр. Ђорђевићу, Приштина 23. јануар/4. фебруар 1892; Исто, ред 720, ПП No 75, Сима Аврамовић-Николи Пашићу, Приштина 18/30. мај 1892.

¹⁶ Недељковић 2011, 343.

¹⁷ Слијепчевић 1991, 320-345, Васиљевић 1928, 46-50.

¹⁸ Васиљевић 1928, 48-49.

¹⁹ Костић 1928, 79-80.

призренских Цинцара да су Грци, у овај спор се активно укључила Цариградска патријаршија, чиме је решавање овог питања пребачено на Порту. У жељи да заштити црквено-школску општину и врати цркву св. Спаса Србима у Призрену, Србија је ангажовала своју дипломатију и неколико година на Порту, водила прави мали дипломатски рат са Цариградском патријаршијом.²⁰ Да би цркву св. Спаса задржали за себе, Цинцари су у дворишту ове цркве отворили грчку школу у коју су увели грчке уџбенике и грчки као наставни језик. Поред тога што су повели парницу код Цариградске патријаршије они су се обратили за помоћ и грчким хеленофилским друштвима. Грчка пропаганда активно је помогла Цинцаре у њиховом спору са Србима око цркве св. Спаса а атинско друштво „Силагос“ им је за учитеља послало право Грка из Цариграда, који је средином новембра 1872. године стигао у Призрен. Пар месеци касније „Силагос“ је Цинцарима у Призрену послао и учитељицу.²¹

Сличан догађај збио се у Феризовићу (Урошевцу) тридесетак година касније. И овог пута главни актер у овим дешавањима је била фанариотска пропаганда. Међутим како је на простору Старе Србије грчка популација била слабо заступљена фанариотско деловање било је у знатној мери ограничено. Због тога је грчка пропаганда у недостатку свог народа у Старој Србији „пабирчила“ од сваке народности не би ли створила Грке. Фанариотска пропаганда је врло брзо нашла заједнички језик са Цинцарима, којима је и раније често помагала и кад год су то околности налагале пружала материјалну и сваку другу помоћ. Активност грчких агената није прошла незапажено од стране српских националних радника на Косову и Метохији. Министарство иностраних дела и Министарство просвете и црквених дела Краљевине Србија су са великом пажњом пратили свако отварање хришћанских не-српских школа на простору Старе Србије.

Када су средином новембра 1905. године у Феризовићу, биле отворене грчка и влашка школа, српски конзул Мирослав Спалајковић је о томе одмах обавестио Министарство иностраних дела Србије и затражио да се предузму адекватне противмере како би се заштитили српски интереси у овом делу Косовског вилајета.²² У свом извештају од 18. новембра конзул Спалајковић је истакао да је и поред тога, што у Феризовићу живи веома мало Грка и Влаха (10-12 домова), турска власт омогућила отварање грчке и влашке основне школе. Отварање ових школа, писао је конзул Спалајковић, ишло је веома глатко и у свему томе, осећао се уплив Патријаршије и грчког конзулата у Скопљу. На цео овој случај, турске власти су гледале благонаклоно тако да су „заборавиле“ на прописе, на којима су иначе строго инсистирале када су у питању биле српске школе. Тако је дошло до тога, да су и пре него што су добиле званично допуштење за рад, грчка и румунска учитељица одмах по свом доласку у Феризовић почеле су да врше упис деце у своје школе. Како у то време у Феризовићу није радила српска женска

²⁰ Недељковић 2011, 341-351.

²¹ Костић 1933, 22-23.

²² Мирослав Спалајковић (Крагујевац, 18 IV 1869- Севр,Француска 4. II 1951), дипломата, политичар. Мирослав Спалајковић је рођен у породици богатог трговца у Крагујевцу. Студирао је право у Паризу, докторирао је 1898. године. У дипломатској служби Краљевине Србије налазио се од 1900 године. Био је секретар Посланства у Петрограду (1900-1904), конзул у Приштини (1904-1906). За шефа конзуларног одељења Министарства иностраних дела именован је 1906. године а наредне године за начелника истог министарства. На овом положају остао је до 1911, када је постављен за посланика у Софији где је учествовао у склапању балканског савеза. Од 1913 до 1919 био је посланик Србије у Русији. У новоствореној Краљевини СХС био је министар без портфеља у влади Стојана Протића, а потом и посланик у уставотворној скупштини. У више наврата био је вршилац дужности министра иностраних дела. Године 1922, постављен је на место посланика у Паризу где је остао све до пензионисања 1935. године. Ракић 1985, 311-319, 331, 333-337, 354-359.

школа, грчка и влашка учитељица су настојале да у своје школе упишу што је год могуће више српске деце. Збуњеним представницима српске црквено-школске општине оне су говориле „да се српска женска школа никада неће отворити у Феризовићу, јер је Србија толико сиромашна држава да нема откуд плаћати учитељицу“. Овакве речи уносиле су немир међу тамошње српско становништво, па је Министарство иностраних дела Србије, према предлогу конзула Спалајковића, почело активно да ради на отварању школе у Феризовићу а такође је у ову варошицу упутило учитељицу Цвету Миловановић.²³

Годину дана касније, слична ситуација поновила се и у Липљану. Желећи да и они попут феризовићких Цинцара имају грчку школу, Цинцари из Липљана су се обратили за помоћ грчком генералном конзулату у Скопљу и затражили да им у најкраћем року пошаље грчког учитеља. Иако је у Липљану било веома мало Цинцара (свега 10 домова), грчки конзулат се радо одазвао овој молби и у Липљан послао учитеља Панделију Теодосића. Панделија је у Липљан дошао половином октобра 1906. године и у кући Цинцарина Ђорђа Димића Дорчета отворио школу и почео да држи наставу. И поред тога што у овој кући, односно преуређеној соби, није било ни елементарних услова за извођење наставе липљански Цинцара су послали своју децу на наставу. Чим су липљански Срби сазнали да је у њиховом месту почела са радом грчка школа, они су о томе обавестили српски конзулат у Приштини и рашко-призренског митрополита Нићифора.²⁴ И док се српски конзулат држао релативно резервисано, митрополит Нићифор је реаговао другачије. Он је окупио све кметове из липљанске парохије и заједно са њима је интервенисао код турских вилајетских власти. Митрополит Нићифор је од турских власти тражио да затворе ову школу која не само што није имала дозволу власти, већ је била отворена и мимо његовог знања.²⁵

Убрзо је вилајетска полиција поступила по тужби митрополита Нићифора, тако да је грчка школа била затворена, а неколико Цинцара ухапшено и послато на суд. Када су Цинцари видели да ствари не иду онако како су очекивали, они су се средином јануара 1907. године, обратили за помоћ Цариградској патријаршији. Патријаршија је брзо реаговала и стала у заштиту липљанских Цинцара, тако да су сви ухапшени били ослобођени. Рашко-призренски митрополит Нићифор добио је и оштар укор од стране цариградског патријарха и било му је строго наређено да не омета рад грчке школе у Липљану.²⁶

Након ових дешавања, митрополит Нићифор се повукао из свега овога, тако да су липљански Срби у својој борби са Цинцарима били препуштени сами себи. Увидевши да имају подршку Патријаршије, липљански Цинцари су покренули акцију код вилајетских

²³ АС, МИД, ПП, 1906, ред 579, ПП, No 1262, Београд 27. март/9. април 1906; Исто, бр. 158, Београд 19. април/1. мај 1906; Исто, ред 166, ПП No 2765, Београд 17/29. новембар 1905; Исто, ПП No 1276, Приштина 1/30. новембар 1905; Исто, ПП No 4203, Београд 23. новембар /5. децембар 1905.

²⁴ Архив Српске академије наука и уметности (даље АСАНУ), Етнографска збирка, Заоставштина Дене Дебељковића, Е-469-VI-12.

²⁵ Нићифор Перић (Баранда, 4. децембар 1862 - Рилски манастир 1918). Световно име Никола. Замонашен је у манастиру Враћевшници 14. септембра 1880. године. Завршио је вишу духовну школу на Халки 1892. године. Посвећен је за архимандрита фебруара 1896. године. Од 1893. до 1896. године, био је наставник Српске гимназије у Цариграду, а затим је постављен, најпре за епископског протосинђела а потом (1897), за митрополитског заступника у Скопљу. Патријаршија га је 17. јануара 1901. године, на седници Синода изабрала за рашко-призренског митрополита, а посвећен је неколико дана касније. Био је према многим изворима, напрасит, недовољно одмерен и својеглав. Због тога је често био у сукобу и са турским властима и са српским конзулима у Приштини. Дужност је вршио до 1911. године, када је дао оставку. После слома српске одбране 1915 године, био је ухапшен од Бугара и умро је као заточеник. Сава, епископ шумадијски 2012, 378-380.

²⁶ Ракић 1985, 114-115.

власти како би добили дозволу за отварање школе. Тај посао успешно је завршио поцинцарени Србин трговац Дена Марковић. Знајући да цинцарских кућа у Липљану има веома мало, Цинцари су покупили потписе од Влаха и Грка који су живели у Глободарици и Митровици а када и то није било довољно, они су на превару узели печате од српских кметова из Липљана и околине и ставили их на молбу. Почетком септембра 1907. године, Цинцари су на плацу Унче Димитријевића подигли школску зграду а потом су захваљујући донацији фанариота из Цариграда, направили клупе и обезбедили сав потребан школски материјал.²⁷

Школа је са радом почела новембра 1907. године. По препоруци грчког конзулата у Скопљу у Липљан је био послат грчки учитељ Христа Софијанов. Охрабрени овим успехом, липљански Цинцари су почетком 1908 године покренули акцију о отварању грчке женске основне школе и зидању цркве. Здушно подржани од стране Цариградске патријаршије липљански Цинцари и овог пута нису наишли на веће проблеме тако да је почетком септембра 1908. године, грчка женска школа почела са својим радом. Грчка школа у Липљану радила је под будним оком грчког конзулата у Скопљу, чији су конзули редовно обилазили школу и водили рачуна о њеном раду.

Отварање грчких школа у Липљану изазвало је велико незадовољство код српског становништва у Липљанској парохији. Како су у то време многе српске школе на Косову и Метохији због сукоба са османским властима око непотврђених учитељских диплома биле затворене а поједини српски учитељи били хапшени и процесуирани, незадовољство липљанских Срба било је велико. Оно што је посебно засметало тамошњим Србима био је осећај да су у целој овој афери били напуштени како од свог митрополита и тако и од Краљевине Србије. Када је липљански прота Дена Дебељковић²⁸ са челницима своје црквено-школске општине отишао код конзула М. Пећанца и упитао га шта даље да раде поводом овог случаја, одговорено им је да „општи интереси српског народа захтевају да будемо са Грцима и патријархом грчким у добрим и пријатељским односима и да нама ни најмање не смета отварање грчке школе у Липљану“.²⁹ У сличном тону је прошао и разговор

²⁷ АСАНУ, Етнографска збирка, заоставштина Дене Дебељковића, Е-469-VI-12.

²⁸ Дебељковић Дена, учитељ, свештеник, етнолог (Липљан, Косово, 2 VIII 1858-Липљан, 12. IX 1915). Основну школу завршио је у Липљану, богословско-учитељску школу у Призрену (1874-1879). Као ученик завршног разреда богословске школе, на позив Липљанске општине, радио је као учитељ у тамошњој основној школи. На учитељском курсу у Београду био је школске 1889/1890. Као учитељ у Липљану радио је до 1896. године, а потом је у овом месту до краја свог живота обављао свештеничку дужност. Као истакнути родољуб и српски национални радник убијен је од стране бугарских војника, приликом њиховог уласка у Липљан. Сахрањен је крај олтара цркве Светог Ваведена у Липљану, цркве у којој је служио. Спада међу прве школоване косовске Србе с краја XIX века. Био је хроничар Липљана и шире околине. Записивао је народне умотворине, обичаје и веровања са Косова, писао о начину живота у сеоској задрузи, становништву и географији краја. Записивао је текуће догађаје у Липљану, али и доживљаје са путовања. Писао је и поезију. Рукописна збирка од 375 лирских, 70 епских песама и 40 бројалица, чува се у Архиву САНУ. Објавио је у Српском етнографском зборнику (1907), 182 народне песме са Косова и рад *Обичаји из Косова Поља*. Постхумно у истом зборнику, објављен м је рад *Веровања српског народа на Косовом Пољу*. Шематизам Србије 1914; Бован 1980, 132-200.

²⁹ Милан Миловановић Пећанац (Петровац, Босна, 1. август 1866-Варцар Вакуф -Мркоњић Град 12. септембар 1922) дипломата. Завршио је права у Бечу и одбранио докторат на универзитету у Берну. Своју дипломатску каријеру започео је марта 1897. године, када је постављен за писара прве класе у српском Посланству у Цариграду. Од 1906. до 1909. године, био је ангажован у српском конзулату у Приштини. Због оштрог сукоба са рашко-призренским митрополитом Нићифором Перићем, био је принуђен да напусти Приштину и оде у Србију. Јагодић 2010, 259-287; Ракић 1985, 153-154, 340; Љушић 2011, 75-76.

са рашко-призренским митрополитом Нићифором који је главну кривицу за отварање и рад грчке школе пребацио на Министарство иностраних дела Србије и особље српског конзулата у Приштини са којима је у то време био у завади.³⁰ И поред негодовања косовских Срба које је временом постајало све слабије, грчка школа у Липљану наставила је са радом, све до ослобођења ових крајева од турске власти 1912. године.

Извори и литература

Необјављена архивска грађа

Архив Србије

Митрополија Београдска

Посланство у Цариграду

Министарство иностраних дела-Просветно-политичко одељење

Архив Српске академије наука и уметности

Етнографска збирка, Заоставитина Дене Дебељковића,

Литература

Батаковић Душан (1988): *Савременици о Косову и Метохији 1852-1912*, Београд Српска књижевна задруга.

Батаковић Душан (2007): *Косово и Метохија, историја и идеологија*, Београд: Хришћанска мисао и Хиландарски фонд, Ваљево: Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић“.

Бован Владимир (1980): *Српски писци с Косова, с краја 19. и почетком 20. века*, Приштина, Јединство.

Васиљевић Х. Јован (1909): *Арбанашка лига-Арнаутска конгра и српски народ у Турском царству (1878-1882)*, Београд, Уредништво Ратника.

Васиљевић Х. Јован (1928): *Просветне и политичке прилике у јужним српским областима у XIX веку*, Београд, Друштво светог Саве.

Живојиновић Драгољуб (1985): *Велика Британија и Србија на Берлинском конгресу 1878. године*, САНУ, научни скупови, књига XXV, председништво, књига 5, Живот и рад Јована Ристића, поводом 150-годишњице рођења, Београд; САНУ, Владимир Стојанчевић.

Јагодић Милош (2010): *Извештај Бранислава Нушића о путовању из Приштине у Скадар 1894. године*, Мешовита грађа, XXXI, 259-288, Београд, Историсјки институт, Петар Крстић.

Јовановић М. Јован (1941): *Јужна Србија од краја XVIII века до ослобођења*, Београд, Геца Кон.

Костић Петар (1928): *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд, Народна мисао.

---

³⁰ АС, МИД-ПП, 1907, ред 354, ПП No 633, Српски краљевски конзулат-Министарству иностраних дела, Приштина 17/30. септембар 1907; Исто, 1908, ред 711, Министарство иностраних дела-Српском краљевском конзулату у Приштини, Београд 10/23. септембар 1908.

Костић Петар (1933): *Просветно-културни живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX и почетком XX века (са успоменама писца)*, Скопље, Крајничанац.

Љушић Радош (2011): *Вујкина врата, хроника подгорског села Исток*, Београд, Фреска.

Недељковић Славиша (2011), *Сукоб Срба и Цинцара око цркве Св. Спаса у Призрену (1864-1874)*, Црквене студије, 8, 341-351, Ниш: Центар за црквене студије, Међународни центар за православне студије, Драгиша Бојовић.

Недељковић Славиша (2012): *Србија и Косово и Метохија (1856-1897), културно-просветни и национални рад*, Ниш, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу.

Недељковић Славиша (2017): *Из политичког и црквено-просветног живота Срба у Старој Србији и Македонији у 19. веку*, Врање, Народни музеј.

Недељковић Славиша (2019): *Дахијска времена на Косову и Метохији (1878-1899)*, Нови Сад, Прометеј, Матица Српска.

Новаков Марковић Алесандра (2011): *Православна српска богословија у Призрену (1871-1890)*, Ниш, Епархија нишка, Епархија рашко-призренска.

Радосављевић Недељко (2013): *Црквене прилике у Старој Србији од укидања Пећке патријаршије до Велике источне кризе (1766-1878)*, Зборник радова Историја и значај Призренске богословије, 9-28, Славиша Недељковић, Ниш, Филозофски факултет Универзитет у Нишу.

Ракић Милан (1985): *Конзулска писма 1905-1911*, приредио А. Митровић, Београд, Просвета

Сава епископ шумадијски (2012): *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Нови Сад, Прометеј.

Слијепчевић Ђоко (1939): *Укидање Пећке патријаршије 1766. године*, Београд, Богословље.

Слијепчевић Ђоко (1991), *Историја српске православне цркве II*, Београд, БИГЗ.

Slaviša Nedeljković

**PHANARIOTS AND THE SERBIAN PEOPLE IN KOSOVO AND METOHİJA
IN THE LAST DECADES OF OTTOMAN RULE**

The first foreign influence to be felt more strongly in the area of Kosovo and Metohija was Greek influence. It appeared in this area immediately after the "first migration of Serbs" when the Greek Callinicus was appointed patriarch of the Peć Patriarchate in place of Arsenij III Crnojević. The goal of the Patriarchate of Constantinople was to bring all Orthodox Christians living in the Ottoman Empire under its rule, and thus implement a policy of Hellenization of the Slavic peoples on the Balkan Peninsula. Until the abolition of the Patriarchate of Pec and the Archbishopric of Ohrid, Serbian schools in Old Serbia and Macedonia were mostly protected. With the later coming under the jurisdiction of the Patriarchate of Constantinople, the situation changed radically. The Greek metropolitans did not pay any attention to the Serbian schools in Old Serbia, nor did they take advantage of the privileges they had in education with the Turkish authorities. The Greek metropolitans completely left the care of education to the poor church-school municipalities and the people. However, when it came to the opening and operation of Greek schools in Serbian communities in Old Serbia and Macedonia, the situation was completely different. Since at that time, in the area of Kosovo and Metohija, the Greek population was very poorly represented, the Patriarchate found the reason for opening Greek schools in the settled Tsincari. They came to this area from the Janjina region and, in addition to their native language, spoke Serbian and Greek.